

**Professor Doctor W.Ph. Coolhaas:
Een Leermeester van Velen**

Gerrit Schutte*

Het werk van elke historicus draagt onvermijdelijk de sporen van de invloed van voorgangers en leermeesters, aldus Frank Ankersmit, al is het waar dat “invloed” een van de slordigste begrippen is die historici hanteren.¹ Volgens L.J. Dorsman (in de inleiding tot een recente studie over dat onderwerp) is het verschijnsel leermeester zelf even vaag en ongrijpbaar als de invloed die hij uitoefent – hij is “*epistemologically a difficult phenomenon*”.² Het meest lijkt hij zijn invloed uit te oefenen door zijn (intellectuele) persoonlijkheid, door zijn – positieve of negatieve – voorbeeld. Van Deursen vat de kern samen als: een goede docent en leermeester leert zijn leerlingen het verschil tussen goede en slechte boeken.³

W.Ph. Coolhaas (1899-1981) was van 1955 tot 1967 hoogleraar in de Geschiedenis van de betrekkingen van Nederland (en andere Europese landen) met de overzeese wereld aan de Universiteit van Utrecht.⁴ Slechts een gering aantal directe leerlingen beschouwen hem als hun leermeester: zijn colleges werden door maar een handjevol studenten gevolgd, want de belangstelling voor de koloniale geschiedenis was in Nederland in die jaren kort na de dekolonisatie van Nederlandsch Oost-Indië zeer gering. Coolhaas voldeed bovendien ook niet geheel aan het toenmalige normtype docent. Hij was een (selectieve) alleslezer, een archiefkrat en bronnenvorser met een belangrijke feitenkennis, maar hij was geen academicus die filosofisch onderbouwde stellingen,

---

* Professor doctor G.J. Schutte, emeritus hoogleraar geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, is Professor Extraordinarius Geschiedenis, Universiteit van Suid-Afrika.

1. Frank Ankersmit, “Bakens langs de weg”, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 119, 2006, p 496.
2. L.J. Dorsman, “Leermeesters: een vergeten categorie”, *Leermeesters. Jubileumnummer 120 jaar Tijdschrift voor Geschiedenis*, 119, 2006, pp 455, 610.
3. A.Th. van Deursen, “Hooggeleerden en goede boeken”, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 119, 2006, pp 525-528.
4. G.J. Schutte, “Coolhaas, Willem Philippus”, in *Biografisch Woordenboek van Nederland* (www.ing/onderzoek/projecten/BWN/lemmata/bwn6/Coolhaas/w.pb.).

adembenemende historische analyses, abstracte beschouwingen of brede comperatistische uitzichten bood. Boekenkennis achtte hij hoog, maar levenservaring hoger: wie een half jaar de wereldzeeën met een bootje met Hollandse kaas omzeilde om die her en der uit te venten, beloofde hij elk gewenst examenbriefje. Coolhaas had geen klassieke opleiding gehad en zijn academische studie duurde maar kort: al op zeer jonge leeftijd fungeerde hij als koloniaal bestuursambtenaar in Nederlandsch Oost-Indië (1921), was als zodanig werkzaam in diverse delen van de Indonesische archipel, klom op tot assistent-resident, lid van de Volksraad (1937-1939), hoogleraar aan de Universiteit van Indonesia en Landsarchivaris te Batavia (1946-1950).⁵ Zijn aantal directe leerlingen was al met al gering – maar zijn invloed als leermeester was veel breder. Als productief bronnenuitgever (zijn hoofdwerk waren de *Generale Missiven van Gouverneur-Generaal en Raad van Indië aan Heren XVII, 1610-1729* – 8 delen, 6500 bladzijden, 1960-1985) verwierf hij internationale status en als auteur van een reeks van artikelen en vooral als kritisch recensent in tal van Nederlandse en niet-Nederlandse tijdschriften leerde hij velen goede boeken te onderscheiden van slechte.

Via zijn vrouw, de voormalige secretaresse van Doctor W.J. Leyds, kreeg Coolhaas belangstelling voor Zuid-Afrika. Na 1945 las en recenseerde hij een belangrijk deel van de Zuid-Afrikaanse historische productie. Zijn recensies, in het bijzonder zijn uitvoerige en kritische besprekingen van het *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, waren verplichte literatuur voor geschiedenisstudenten aan Unisa.⁶

Zelfs de slachtoffers van zijn openhartige kritieken moesten gewoonlijk erkennen, dat Coolhaas een fair criticus was. Zij waren leerzaam en verdiend (“billik”), bekende professor Thijs van Zyl van Unisa, “en (ek) was altyd verlig as ek nie te sleg daarvan afgekom het nie”.⁷ Slechts één Zuid-Afrikaans historicus, Doctor G.D. Scholtz,

-
5. W.Ph. Coolhaas, *Controleur B.B. Herinneringen van een jong bestuursambtenaar in Nederlands-Indië* (HES Uitgevers, Utrecht, 1985).
  6. Coolhaas' recensies van het *Argiefjaarboek* verschenen in het *Tijdschrift voor Geschiedenis*, tot een wijziging van het redactiebeleid in 1970. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, I. Schöffner - W.Ph. Coolhaas, 24 Augustus 1970; W.Ph. Coolhaas, “De geschiedbeoefening in Zuid-Afrika”, *Zuid-Afrika*, 48, 1971, pp 10-13. De eerste 20 jaren *Argiefjaarboek* besprak Coolhaas in *Zuid-Afrika*, 36, 1959, pp 20-23; zie verder *Zuid-Afrika*, 48, 1971, pp 10-13, 28-29, 90-91, 106, 122-123; *Zuid-Afrika*, 50, 1973, p 27; *Zuid-Afrika*, 52, 1975, pp 160-161; *Zuid-Afrika*, 56, 1979, pp 107-108, 124-125; *Zuid-Afrika*, 58, 1981, p 12.
  7. Archief G.J. Schutte, M.C. van Zyl - G.J. Schutte, Pretoria 4 Augustus 1981.

protesteerde publiek tegen een beoordeling van Coolhaas.⁸ In zijn oordelen kon Coolhaas overigens ook heel lovend zijn. In een bespreking van Thoms *Lewe van Gert Maritz*, gedateerd Batavia 14 oktober 1948, noemde Coolhaas dat boek “voortreffelijk, voorbeeldig”. Hij maakte overigens ook een zeer kritische opmerking. Daarin uitte hij zijn verbazing en afschuw over de manier, waarop Thom de dood van een Zulustrijder beschreef: “In beschrijving van bijv. den Atjeh-oorlog [omstreeks 1900, bekend om zijn bloedig karakter] komt de voldoening over het succes van de jacht op menselijk wild nimmer zo tot uiting”. In een persoonlijke brief van diezelfde tijd vroeg Coolhaas Thoms aandacht voor de betekenis van de archieven te Batavia voor de Zuid-Afrikaanse geschiedenis. In reactie van december 1949, vroeg Thom hem om een kopie van een voorbeeld van Van Riebeecks handschrift en beloofde hem een exemplaar van *Die Geloftekerk en ander studies oor die Groot Trek*.⁹ In een bespreking noemde Coolhaas *Die Geloftekerk* “aantrekkelijke geschiedschrijving”.¹⁰

In oktober 1956 ontving Coolhaas de eerste aflevering van *Historia*, juni dat jaar verschenen. Hij schreef direct een korte aankondiging voor het invloedrijke Nederlandse wetenschappelijke blad *Tijdschrift voor Geschiedenis*.¹¹ Coolhaas verwelkomde het nieuwe tijdschrift, maar raadde de redactie tegelijkertijd aan de inhoud van het blad te verbreden. Waarom *Historia* te beperken tot de Zuid-Afrikaanse geschiedenis?

Dat men voorkeur geeft aan de eigen geschiedenis, wat zou er tegen zijn? Maar waarom nu zo ver te gaan [als geen aandacht te schenken aan niet-Zuid-Afrikaanse onderwerpen]? Men houdt zich in de Unie toch al te uitsluitend met de eigen geschiedenis bezig, wat aan de resultaten merkbaar is, ze hebben nogal eens wat ‘provinciaals’, bezien allerlei historische processen te veel alleen van Zuidafrikaanse kant uit. En wanneer men nu de algemene geschiedenis uitsluit van het enige historische tijdschrift, zal dat niet beter worden. Men werpe de deur dus alsnog wijder open!

-
8. *Zuid-Afrika*, 39, 1962, pp 178-179 (recensie van Scholtz, *Die stryd om die wêreld*); G.D. Scholtz, ‘Een woord van verweer’, *Zuid-Afrika*, 40, 1963, pp 24, 57.
  9. Het betrokken exemplaar, in mijn bezit, is opgedragen: “Aan prof.dr. W.Ph. Coolhaas. Met complimente van H.B. Thom. Stellenbosch, S.Afr. 4 Juni 1950”.
  10. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, briefwisseling W.Ph. Coolhaas - H.B. Thom, 1948-1950; met concept-recensies.
  11. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 70, 1957, p 283.

Een jaar later vroeg Coolhaas om de ontvangst van de sindsdien verschenen afleveringen van *Historia*, want hij had die niet ontvangen, evenmin als reacties op zijn voorstellen inzake de inhoud.¹² Kennelijk vonden de redactie en het bestuur van het Historiese Genootskap zijn kritiek voldoende beantwoord door de opname van de rubriek van Jan Ploeger, *Van Stamverwante Bodem*, en de publicatie van enkele recensies van publicaties over onderwerpen uit de niet-Zuid-Afrikaanse geschiedenis.

Andere redacties reageerden echter positiever op Coolhaas' kritiek. In een recensie van het eerste deel van het *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek* (hij was zelf medewerker) kritiseerde Coolhaas de al te grote lengte van sommige lemmata.¹³ In een beleefde reactie beloofde hoofdredacteur Doctor W.J. de Kock dat de bijdragen in de volgende delen minder uitvoerig zouden zijn.¹⁴ En inderdaad, geen van de volgende delen kent een bijdrage die de 46 kolommen van de biografische schets van Generaal Smuts in Deel I evenaart!

Coolhaas schonk regelmatig aandacht aan het *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*. Daarin werd immers de stand van de wetenschappelijke geschiedbeoefening in Zuid-Afrika weerspiegeld. De opgenomen proefschriften en MA-theses bewijzen, dat de Zuid-Afrikaanse promovendi goede onderzoekers zijn, erkende Coolhaas. Maar voor hun onderwerpskeuze had hij minder waardering: zij schreven te vaak over onbelangrijke en weinig aantrekkelijke onderwerpen. Ook weten ze niet hoe te schiften tussen belangrijke en onbelangrijke gegevens en dissen teveel details op, waardoor hun proefschriften lijken op worsten, volgestopt door een mengsel van toevallig ontdekte lekkere, saaie en nauwelijks eetbare hapjes.

Uw besprekingen van het *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* "het hier groot aandag getrek en waardering gevind", schreef Floors van Jaarsveld in 1959 aan Coolhaas.¹⁵ In 1971 bekende Van Jaarsveld dat hij "deur die jare agting vir U oordeel ontwikkel [het],

12. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, W.A. Cruywagen (penningmeester van Historiese Genootskap van Suid-Afrika) - W.Ph. Coolhaas, Germiston, 2 juni 1958.
13. W.Ph. Coolhaas, "Het biografisch woordenboek van Zuid-Afrika", *Zuid-Afrika*, 47, 2, 1970, pp 26-28.
14. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, W.J. de Kock - W.Ph. Coolhaas, 5 Mei 1970.
15. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, F.A. van Jaarsveld - W.Ph. Coolhaas, 7 April 1959.

want ek beseft dat U as vriend van Suid-Afrika dit goed bedoel met die wetenskaplike standaard van die S.A.geskiedskrywing".¹⁶ Hij voegde toe dat *Historia* en het *South Africa Historical Journal* herhaaldelijk verwezen naar zijn kritiek. Uw "opbouwende kritiek het na my mening 'n gunstige uitwerking op ons akademiese geskiedenisbeoefening (...). Ons is dankbaar vir reguit en eerlike besprekings (...) asook vir die venster wat ons bied wat ons wetenskap na buite bekend stel", schreef hij.¹⁷

Kort na de verschijning van *500 Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis* (1968) schreef C.F.J. Muller hem een lange brief.¹⁸ De besprekingen van zijn boek in de Zuid-Afrikaanse media, bekende Muller openhartig, waren veel te positief – "in so 'n mate dat feitlik geen negatiewe kommentaar verskyn het wat as basis van verbetering kan dien nie. (...) Ek is maar [al] te bewus van vele leemtes en gebreke in [die] boek". Daarom "sal u openhartige kritiek aan my persoonlik (afgesien van die resensie in T.v.G.) uiters welkom wees". Die kritiek was dan ook niet mals, hoe hoffelijk ook verpakt.¹⁹

Muller en Van Jaarsveld aanvaardden Coolhaas' kritiek, omdat zij wisten dat die juist was. Natuurlijk hadden beiden ook hun verontschuldigen en verklaringen. Muller bekende veel problemen te hebben met de realisatie van het boek. Het had moeilijk gebleken om Engels- en Afrikaanssprekende historici bijeen te brengen. Veel auteurs hielden zich niet aan hun opdracht en klaagden over het geringe aantal bladzijden dat zij kregen. Anderen vonden het moeilijk "om feite mét vertolkings te gee", en al helemaal om de Zuid-Afrikaanse geschiedenis in een bredere context en ontwikkeling te plaatsen. Sommige schrijvers leverden hun bijdragen niet in, andere bijdragen moesten herschreven worden. In het kort: Muller bekende dat *500 jaar* hem vijf moeizame jaren van wetenschappelijke management had gekost, met als resultaat een handboek met vele beperkingen dat hooguit tien jaren kan meegaan – vanwege de inherente tekortkomingen maar vooral om de snelle veranderingen in Zuid-Afrika en de wereld in het algemeen. "Ek meen dat Blanksentriese en Nie-Blanksentriese benaderings teenoor mekaar te

16. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, F.A. van Jaarsveld - W.Ph. Coolhaas, 1 November 1971.

17. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, F.A. van Jaarsveld - W. Ph. Coolhaas, 13 September 1971.

18. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, C.F.J. Muller - W.Ph. Coolhaas, 2 September 1968.

19. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 81, 1968, p 514. Coolhaas kritiseerde Muller om te veel details, te veel politieke en te weinig economische geschiedenis, de afwezigheid van de sociale geschiedenis en te weinig aandacht voor de rol van de Engelsen – in het kort: een witmans geschiedenis.

staan gaan kom in die nabye toekoms. Afrikaans- en Engelssprekende standpunte sal steeds minder botsend wees”, merkte hij op – of moeten we een Derde Wereldoorlog vrezen? In ieder geval is de snelheid van de hedendaagse veranderingen groot – *“die skryf van vuurwarm tydgenootlike geskiedenis lewer besonder probleme en ek vind dat persoonlike opvattinge en wensdinkery ’n vername rol daar speel”*.²⁰ Zes weken later voegde hij nog eens toe: *“Daar is ’n groot gebrek aan eerderangse historici op die oomblik in S.A.”*.²¹

Dat was ook Van Jaarsvelds conclusie. Zuid-Afrika heeft een tekort aan menskracht – veel te weinig geschiedkundigen voor het noodzakelijke juiste onderzoek.²² *“Soveel te doen, so weinig historici”*.²³ In diezelfde tijd verontschuldigde F.J. du Toit Spies de tekortkomingen van de proefschriften die verschenen in het *Argiefjaarboek*:

*U wys volkome tereg op die gebreke in die geskiedskrywing wat u in die Argiefjaarboeke teenkom, maar u moet tog ook in gedagte hou dat veel van dergelike werke, as synde verhandelings en proefskrifte – nog onrype vrugte van onrype historici is. Ons is egter bewus van ons tekortkominge en dit word waardeer dat u steeds daarop wys, en ek is oortuig daarvan dat in die toekoms ook van Afrikaanse kant pogings aangewend sal word om ons geskiedenis ook vanuit ’n ander gesigshoek te sien. Dit is egter moeilik om ’n tradisionele interpretasie van jou geskiedenis te deurbreek. Ook om vanuit ons isolasie ons land as deel van die groter geheel te sien, soos u dit graag sou sien.*²⁴

-
20. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, C.F.J. Muller - W.Ph. Coolhaas, 2 September 1968.
  21. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, C.F.J. Muller - W.Ph. Coolhaas, 26 October 1968.
  22. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, F.A. van Jaarsveld - W.Ph. Coolhaas, 1 November 1971.
  23. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, F.A. van Jaarsveld - W.Ph. Coolhaas, 21 Juli 1973.
  24. Archief G.J. Schutte, Collectie-Coolhaas, F.J. du T. Spies - W.Ph. Coolhaas, 21 Augustus 1973.